

דת ומדינה: מוצא מן הסבך

מאת פרופ' אריאל רוזנצבי

אי תלותה של הדת במדינה חיונית לדת ולהשפעתה בקהילה יותר מאשר למדינה פתרון אפשרי של הבעיה מצוי בהצעת החוקה שגובשה באוניברסיטת תל אביב

הכותב הוא פרופסור למשפטנים באוניברסיטאות תל-אביב ובראזיל

אין כל ניגוד בין עבודת ה' לבין חיי ציבור מתוקנים, ההיפך הוא הנכון; מסגרת שלטונית ראויה נוחה לקיום תורה ומצוות יותר ממסגרת רופפת ובלתי צודקת. ההתנגדות העקרונית לחוקה, בנוסחה זו או אחרת, מנציחה את ההסדר הקיים, הבלתי מתקון, תחת המסווה של עקרונות דתיים כביכול. הואיל והחוקה היא תיקון שלטוני וגם מגן למיעוט, ניתן היה לצפות כי הציבור הדתי, לפחות הדתי לאומי, יתייצב בראש הנאבקים למענה. כידוע, פני הרברים שונים. נוסף לטעמים העקרוניים; העומדים למכשול לעצם רעיון החוקה, נשמע עתה גם טענות הנוגעות ליכולת להבטיח את אופיה היהודי של המדינה באמצעות חוקה.

הצעת החוקה שגובשה באוניברסיטת תל-אביב מושגת על עקרוןות השוויון וחופש הבחירה. היא מיוסדת על כבוד הרדי בין עולם המושגים הדתי לזה הדמוקרטי ובין הציבור הדתי לחילוני. ההצעה לא באה לזהות בין דת למדינה וגם לא להפריד בין שניהם. היא מבקשת למצוא מודל ביניים, אשר בעודו נענה לעקרונות הדמוקרטיה, מביא בחשבון את האינטרסים המהותיים של הדת והציבור הדתי.

בבסיס ההצעה עומד העיקרון של חופש הדת, לרבות קביעה מפורשת, בלתי מסויגת, של הימנעות מפגיעה בחופש העיסוק עקב שמירת מצוות הדת (שבת למשל). מאידך, היא מעניקה למי שאינו שומר תורה ומצוות את החופש מדה; היא משריינת את החינוך הדתי ואת התמיכה בשירותים דתיים וכמוסדות דתיים; היא מבטיחה את הכשרות בצה"ל ובמוסדות ציבור בשל הצורך החיוני באחדות ובמשמעת; קביעת השבת כיום מנוחה אחיד עליידי הכנסת תהיה מוכרת; קהילה דתית תזכה לאוטונומיה קהילתית; יוכרו וכוזר תהי של קהילה כזו לשמירה על אורח חייה תוך איזון אינטרסים עם צרכיו של ציבור בעל אופי אחר.

אך חלק ממה שחוסה כיום בצל כנפיו של הסטטוסקו עשוי לי-המצב, עלפי ההצעה, מחוץ לטווח החוקתי. כזה עשוי להיות גורלם של החוק האוסר מכירת חזיר והחוק האוסר הצגת חמץ ברשות הרבים בכל אתר. חמצ כי יהיה חופש בחירה מוגבל בענייני נישואין וגירושין. ניתן יהיה לבחור בנישואין ובגירושין אורחיים לצד אלה הדתיים. אולם מי שנישא בנישואין דתיים לא יוכל להתגרש אלא בבית דין רבני. חופש בחירה יהיה גם לגבי קבורה; ניתן יהיה להקים בתי עלמין חילוניים לצד אלה הרבניים בהלכה.

מסובך למיעוט

שימוש בכוח פוליטי לכפיית אורח חיים או השקפת עולם מסוכן תמיד למיעוט יותר מאשר לרוב. הוא מעניק הכשר אידאולוגי לכפיית נורמות אנטי-דתיות (לא חיי-לוגיות בלבד) על ציבור דתי. מטבע הדברים, דווקא המיעוט חייב להתקומם נגד תופעה כזו. טיעון פורמלי

(כאזרח או כח"כ) לעקרון חופש הבחירה.

הסירוב להשתמש בכוח חיצוני לכפות הלכה מעיד על מציאות הווה, על מגבלות של חברה דמוקרטית, כמו גם על הליכה בעקבות מושג הבחירה החופשית המאפיינת את דת ישראל. הטעות השנייה היא, שהוויכוח אינו נסוב על מעלתה של דת ישראל ועל חשיבותה לעם ישראל. כותב שורות אלה חפץ במובן כפי מירת שבת וגם בנישואין דתיים. הייתי שמח אילו חלק גדול יותר מן הציבור היה בוחר בתורה. אולם לא זה מוקד הבעיה.

שימוש ציני

הקניקה "דתית" אינה פעולה בעלת משמעות דתית. ההלכה אינה זקוקה לחקיקה דתית; זו לא תוסיף לכוחה ולסמכותה. חוסר המשמעות הדתית מתעצם עוד יותר נוכח הסלקטיוויזם של הנורמות הדתיות הנתבעות. מתן תוקף חוקי לאי-סורים דתיים נעשה, מבורח הני-סיבות, באופן סלקטיווי. מועדוני הלילה פתוחים כלילות שבת באין מפריע, אך לא התיאטרון, חופי הרהצה בשבתות פתוחים לחילול שבת המוני, איצטיוני הכדורגל הן מים ארם ביום הקדוש, אך על פעילות תרבותית בבית "הבימה" נישטת מלחמת תרבות. רכב פרטי נע בדרכים ביום השבת, מוניות ציבוריות נוסעות באין מפריע בכבישים, אך האוטובוסים שובתים.

מבחינה הלכתית, איסור גידול חזיר ומכירת בשרו אינו חמור מאי-סוד גידול ארנבת, מאיסור מכירת בשר עוף שלא נשחט הכלכה או מאיסור אכילת בשר פרה שנתגלה נקב בריאתה.

כפייה סלקטיווי מולידה, מעצם טיבה, שימוש ציני או לפחות מסולף במושגים דתיים ומכוח את דברי התורה. היא יוצרת תמונה מוטעית ומעוותת של דת ישראל ועל דת ישראל, המתגמדת כך לגילויים חיצוניים, אקראיים. כפייה סלקטיווי של נורמות על ציבור עוין ומתנכר מסתירה את העושר הגלום ביהדות. חווית ההתבוננות בחיי אדם ועולם, האחרות שבין תורה לדרך ארץ, החיוניות שבהלכה והשילוב המופלא שבין תורה, נורמות משפטיות, חוכמה, מוסר ותבונה - חסרים. הדת נתפסת בעיני הציבור החילוני כביטוי של צביעות, בצירוף קטנוניות, חוסר הבנה בסיסית לצרכיהם של היחיד והחברה והתערבות טורדנית חסרת מובן.

מעורבותה של המדינה בדת חותרת תחת בסיס עצמאותה של הדת וסותרת את אי תלותה. הציבור הדתי נזעק לשמע התערבות מוסרית דת חילוניים וציבור חילוני כעניינים דתיים. אולם הניקה ההרוקה שבין הדת למדינה (לרבות אכיפת נורמות דתיות על אנשים שאינם קטנוניות, חוסר הבנה בסיסית לצרכיהם של היחיד והחברה והתערבות טורדנית חסרת מובן.

גם החברה הישראלית למדה זאת היטב. בתי הקולנוע נפתחו בשבת בניגוד לחוקי העזר, היתרי עבודה בשבת ניתנים ברוחב-יד, איסור נישואין על פסולי חיתון נעקה והוכרו נישואין אזרחיים שנערכו מחוץ לישראל. אלה הן רק רוגמאות אחדות מני רבות.

לעומת תופעות אלה בולט יחס של כבוד לחובות דתיות שונות מצד חלק ניכר של הציבור היהודי ללא כל כפייה מצוות המילה, סדר הפסח, ושכילת מכוניות פרטיות ביום הכיפורים נשמרים ללא כל כפייה חיצונית. קיימת הקפדה על הכשרות, במקום שבו האוכלוסיה נזקקת לה, גם ללא חובה חוקית של שמירת כשרות. כפיית אורח חיים שהוא בעיני ציבור מסוים חסר כל משמעות, אינה יכולה להצליח. אולם בעוד שתועלתה מועטה, נזקה מרובה. היא מקוממת את הציבור ומגברת אותו כיתר שאת מאורח החיים הנכפה עליו.

הניכור מעמית

הדין הדתי אינו יוצא נשכר. הכסות החיצונית של הדיון - כפיית תוצאות משפטיות בלבד - היא קומץ שאין בו כדי להשביע את הדין הדתי. מאידך, נגרמות תקלות דתיות חמורות ונפגע גם דימויה של הדת. הציבור הדתי מבקש להגן לפחות על הסטטוסקו. הוא רואה בו מיני-מום להבטחת ציבונה היהודי של

המדינה. המציאות, לעומת זאת, אינה מכירה בו. ניסיון 40 שנות סטטוסקו חוכית, כי החקיקה הדתית, שאמורה ליתנה למנוע הפרדה בין הדת למדינה, השיגה כניוון את ההיפך. הניכור בין הציבור הישראלי לדת ישראל הולך ומעמיק. ניכור זה מצטרפת שגאה, בעיקר מצד הדור הצעיר, לכלל המוניה עם מורשת אבותינו.

דווקא המשך הסטטוסקו הוא איפוא המתכון הבטוח להפרדה מהרה תית בין דת למדינה. מי שהמהות קרובה ללבו ודת ישראל ודימויה יקרים לו, יחתר לשינוי המצב. המפלגות הדתיות, אשר הנציחו את הרטוריקה הפוליטית והעלו אותה למדרגה של אידאולוגיה כביכול, מעדיפות לנהל את מאבקייהן בתפר שבין היעדר חוקה לבין משטר קואליציוני רופף, שהן משות בו - במקריות נמשכת - לשון מאזניים. הן יעדיפו הישגים מדומים לטווח מידי וקצר על-פני הסדר ענייני, עקרוני, לטווח ארוך. זו דרכה של מפלגה פוליטית, הפוזלת אל הקפלי אחת לארבע שנים. זו הסכנה המהותית הצפויה לעניינים דתיים ולאנטרסים של יהודים דתיים, המשמשים אגונים פוליטיים והמשתתפים במשחק ה

כאשר החקיקה הדתית היא הכי טוי לצביון היהודי, הציבור הדתי מחמיץ את העיקר. לדידו היא תחליף קל לתפקיד החינוכי והדתי גם יחד שמוטל עליו למלא. היא משחררת אותו, כביכול, ממאבק פנימי וחיצוני. בעבור הציבור החי-לוני היא תחליף להתמודדות אמיתית על פשר יהדותו ועל משמעותו. החקיקה הדתית מספקת לו, כביכול, את עלה התאנה. המפגש עם הדת נעדר במישור הקשה ביותר והמקומם ביותר. הוא מדכא כל שריד של רצון טוב ומסכל את צמיחתה של כל הבנה בעודה באיבה.